

та припинена діяльність»» від 7 листопада 2003 року за № 617 // Офіційний вісник України. — 2003. — № 17. — Ст. 2464.

31. Угода між Урядом Республіки Екваторіальна Гвінея та Урядом України про сприяння та взаємний захист інвестицій від 15 грудня 2005 року; Угода між Урядом України та Урядом Фінляндської Республіки про сприяння та взаємний захист інвестицій від 7 жовтня 2004 року.

32. *Ржаницына В.* Нематериальные активы в системе МСФО // Журнал Berator. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.berator.ru/consultant/article/170>.

33. *Козырев А. Н.* Оценка интеллектуальной собственности и нематериальный активов. — http://proocenka.ru/s_nma.htm

34. Інтерпретація МСФО 38 «Учет нематериальных активов». — http://msfo.buh-nauka.com/?action=content&id_razdel=118&id_catogory=38&itemid=1048&id_menu=32

35. *Козырев А. Н.* оценка интеллектуальной собственности и нематериальных активов.— http://proocenka.ru/s_nma.htm

37. Coordinated issue Paper-Sec. 482 CSA Buy-in Adjustments — III Taxpayer Methods and Positions 27 September 2007. — <http://www.irs.gov/business/article/0,,id=174599,00html>

38. Bently, Lionel, Sherman, Brad. Intellectual property law. — Oxford: Oxford University press: 2003. — p. 673—691.

Стаття надійшла до редакції 28.04.2008.

Ю. М. Рижук,
старший викладач кафедри теорії та історії держави і права,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

МІСЦЕ ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ І СВОБОД У СИСТЕМІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

Розкривається поняття економічних прав і свобод людини та громадянина в Україні, визначаються їх специфічні ознаки. Характеризується зміст категорії «покоління прав людини». Аналізується взаємозв'язок економічних прав як прав другого покоління з правами, що відносяться до першого та другого поколінь прав людини.

Ключові слова: економічні права та свободи, права першого та другого поколінь прав людини, громадянські (особисті) права та свободи, політичні права і свободи, соціальні права та свободи, культурні права і свободи.

Конституція України закріплює, що Україна є демократичною, соціальною, правовою державою. В Україні визнається пріоритет прав і свобод людини та громадянина. На державу покладається обов'язок створення умов для вільного розвитку та достатнього рівня життя людини, гарантованості у здійсненні захисту прав і свобод у судовому порядку.

На конституційному рівні закріплено, що людина визнається в Україні найвищою соціальною цінністю, права та свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, головним обов'язком держави є утвердження та забезпечення прав і свобод людини (стаття 3 Конституції України).

Через права і свободи людина і громадянин може задовольняти свої потреби та інтереси у різних сферах суспільного життя. Саме поділ на окремі групи прав і свобод за сферами суспільного життя можна вважати найпоширенішою основою для класифікації прав і свобод людини та громадянина. На нашу думку, це пояснюється насамперед тим, що під сферою суспільного життя розуміють реальний процес людської життєдіяльності, і стосуватися вона може таких сфер, як економічна, політична, соціальна та духовна [2, с. 103]. Також слід зазначити: оскільки життя людини триває на індивідуальному та суспільному рівнях, а індивідуальне життя поділяється на приватне й особисте [3, с. 635—636], духовна сфера є найскладнішою з боку конкретизації так званих «духовних прав». Так, у юридичній літературі виокремлюють права людини та громадянина, що забезпечують такі сфери життєдіяльності: особисту, політичну, економічну, соціальну, культурну (духовну) [4, с.136].

Метою даної статті є визначення місця економічних прав і свобод у системі прав і свобод людини та громадянина з урахування специфічних ознак прав і свобод, що забезпечують саме економічну сферу.

Основними завданнями з урахуванням поставленої мети можна визначити: по-перше, опис змісту економічної сфери суспільного життя; по-друге, назву ознак та подання аргументованого визначення економічних прав і свобод; по-третє, коротку характеристику політичних, особистих (громадянських), культурних та соціальних прав і свобод з метою визначення їх взаємозв'язку з економічними.

Провідною сферою життєдіяльності людини з урахуванням можливості впливу на забезпечення життєвого рівня людини через участь у виробництві конкретних благ для задоволення потреб та інтересів людей, на нашу думку є економічна царина.

Економіку можна охарактеризувати як систему економічних відносин, що складаються між людьми в процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ, спрямованих на економічне зростання в умовах обмежених ресурсів [3, с. 561]. Саме охоплення процесів матеріального виробництва, розподілу, обміну та використання благ, а також продуктивних сил і виробничих відносин визначає економічну сферу життя суспільства базовою, головною [2, с. 103].

Економічна сфера суспільного життя людини являє собою певну сукупність виробничих взаємовідносин, які мають відповідати певному ступеню розвитку виробничих сил у суспільстві. Життєдіяльність людини, що безпосередньо пов'язується з виробництвом благ для задоволення її насущних потреб, і є економічною сферою [3, с. 560].

Аналіз сучасної юридичної літератури, виходячи зі специфіки економічної сфери суспільного життя, дає можливість виокремити ті основні характеристики (ознаки), які, на нашу думку, обов'язково повинні міститися у визначенні економічних прав і свобод, а саме:

по-перше, має закріплюватися, що економічні права та свободи є можливостями людини і громадянина;

по-друге, ці можливості визначають вид і міру поведінки людини та громадянина у певній сфері, зокрема в економічній;

по-третє, вважаємо, що визначення має не лише називати сферу діяльності, в якій дані можливості використовуються, а конкретизувати, що розуміють під економічними відносинами;

по-четверте, ці можливості є визначеними та гарантованими державою, тобто закріплюються в певних нормативно-правових актах, у Конституції зокрема.

Отже, економічні права і свободи можна визначити як законодавчо закріплені можливості людини та громадянина самостійно брати участь у суспільному виробництві (обміні, розподілі та використанні) матеріальних і нематеріальних благ та вільно розпоряджатися результатами своєї економічної діяльності з метою задоволення своїх потреб.

Як вже йшлося вище, основні права і свободи людини та громадянина забезпечують різні сфери суспільного життя — особисту, політичну, економічну, соціальну, культурну. Проте, ці права різняться не лише за сферами життєдіяльності, а ще і за часом їх виникнення. Звідси — поява поняття «покоління прав людини» [5, с. 136—137]. До прав першого покоління належать права громадянські та політичні. Правами другого покоління є соціальні,

економічні та культурні права. До прав третього покоління відносять права «солідарності, які включають право на мир, на чисте навколишнє середовище, на рівне користування спадщиною людства [4, с. 136—140].

З урахуванням зазначеного вище вважаємо за доцільне почати розгляд взаємовідносин економічних прав і свобод з особистими.

Особисті (громадянські) права покликані забезпечувати свободу та автономію людини як члена громадянського суспільства, його юридичну захищеність від будь-якого незаконного втручання [5, с. 142]. За визначенням І. О. Шумака, громадянські права та свободи людини — це визнані і гарантовані Конституцією та законами України пріоритетні природні можливості людини користуватися невідчужуваними благами приватного життя та індивідуальної свободи [6, с. 14]. Під громадянськими (особистими) правами розуміють сукупність істотних і невід’ємних основоположних прав і свобод, що належать людині від народження та не залежать від її приналежності до конкретної держави [7, с. 6]. Аналіз юридичної літератури [5, с. 143; 6, с. 14; 8, с. 152—186; 9, с. 167—209] дає змогу подати систему особистих (громадянських) прав у такому вигляді: право на життя; право на повагу гідності; право на свободу та особисту недоторканність; право на невтручання в особисте життя; право на таємницю комунікацій; право на недоторканність житла; право на свободу пересування; право на вільний вибір місця проживання; право на свободу думки та слова; свободу совісті; свободу у виборі мови для спілкування; права людини щодо шлюбу та сім’ї. За своєю сутністю ця група прав охоплює фундаментальні аспекти свободи людини, виражаючи гуманістичні принципи будь-якого демократично організованого суспільства [5, с. 143].

Взаємозв’язок між економічними та особистими правами, передусім, вбачаємо у тому, що особисті забезпечують існування людини як такої (як біологічної істоти). З урахуванням сфери застосування особистих прав, а саме як різновид духовної, особисті права та свободи відносимо до нематеріальних прав. Гарантоване право на життя безумовно дає можливість вести мову про виникнення певних потреб, для задоволення яких людина використовуватиме економічні права. Оскільки економічні права забезпечують зовнішню сферу життя людини, дають їй можливість заробляти собі на життя, використовуючи свої здібності, чим, зрештою задовольняти свої потреби та інтереси. Під потребами та інтересами слід розуміти, відповідно, певні мотиви до здійснення

тих чи інших дій і зацікавленість особи в певній дії або вчинку [2, с. 94]. З урахуванням сфери застосування економічних прав і свобод — виробничі відносини, відносини власності, економічні права можна вважати матеріальними правами.

Як зазначає О. М. Гончаренко, неможливість реалізації громадянських (особистих — *авт.*) прав окремо від економічних, у свою чергу, як і реалізація економічних прав окремо від громадянських, у певних випадках, втрачає свій сенс. Наприклад, реалізація права приватної власності без дотримання права на життя, права на свободу [с. 55].

Оскільки особисті права та свободи визначають фундаментальні основи свободи людини, вбачаємо пряму залежність між реалізацією свободи і в економічній сфері. Так, можливості людини щодо вільного пересування, невтручання в її особисте життя без законних на те підстав, особисту свободу пов'язуємо з можливістю самостійного вибору роду та виду діяльності, свободи підприємництва, реалізації права на відпочинок.

Тож особисті права та свободи є основою для економічних прав і свобод, які, в свою чергу, впливають на ступінь спроможності людини використовувати особисті права. Це можна пояснити тим, що на сучасному етапі участь в економічних відносинах і матеріальна незалежність суб'єкта таких відносин є просто необхідною умовою для забезпечення людських потреб та інтересів. Наприклад, реалізація права на вільне пересування можливе для людини за умови її матеріальної спроможності забезпечити таке пересування.

Наступною групою прав і свобод, зв'язки економічних прав і свобод з якою слід з'ясувати, це політичні.

Поряд з особистими політичні права належать до прав першого покоління, а економічні — до другого.

Конституційні політичні права і свободи, за визначенням В. В. Букача, слід розуміти як закріплені конституційними нормами можливості громадян щодо активної участі у політичному житті держави і суспільства через управління державними справами, об'єднання у політичні партії та громадські організації, мирні збори й демонстрації, а також звернення до державних органів та їх посадових осіб, можливість висловлювати свою громадянську позицію щодо дій влади, спрямовану на розвиток демократії у державі [11, с. 13].

Притаманною політичним правам особливістю можна визначити те, що за винятком права на об'єднання в неполітичні організації і права на індивідуальні та колективні звернення, вони на-

лежать виключно громадянам України, які мають повну правосуб'єктність. На відміну від громадянських (особистих) прав, які за своєю природою є невідчужуваними, політичні права можуть обмежуватися відповідно до закону в інтересах національної безпеки та громадського порядку, а також стосовно громадян України, визнаних у судовому порядку недієздатними [12, с. 131].

Систему політичних прав можна представити у такому вигляді: право громадян на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації; право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, право обирати та бути обраним до органів державної влади та органів місцевого самоврядування; право громадян на мирні збори, мітинги, вуличні походи та демонстрації; право на звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових і службових осіб.

Політичні філософи від Аристотеля до Семюеля Хантингона зазначали, що економічний розвиток і зростання середнього класу можуть створити сприятливіші умови для становлення демократії та поваги до прав людини [17, с. 3]. Отже, взаємозв'язок між економічними та політичними правами та свободами є очевидним.

Економічні права та свободи являють собою певну сукупність гарантованих можливостей особи, через реалізацію яких вона в змозі забезпечувати матеріально своє існування. З урахуванням того, що економічні права і свободи реалізуються за допомогою державно-правових механізмів, що дозволяє гарантувати їх кожній особі, політичні права та свободи у разі їх реалізації дозволяють громадянам самостійно впливати на правове забезпечення економічної сфери діяльності.

Думка про те, що політика та економіка — це речі різні і між собою майже не пов'язані, — загальновідома. Але таке твердження є хибним, оскільки між політикою та економікою існує тісний зв'язок [14, с. 7]. З урахуванням того, політика та економіка взаємодіють між собою, вважаємо неможливим існування політичних прав і свобод та економічних прав і свобод без наявності між ними певних взаємозв'язків, характер яких залежить від політичного та економічного устроїв суспільства.

Централізоване керівництво як спосіб координації економічної діяльності передбачає наявність певних закріплених державою правил поведінки, що врегульовують економічні відносини, за рахунок визначення прав та обов'язків їх учасників. З ураху-

ванням того, що видані, компетентними на те органами державної влади правила поведінки є не чим іншим як нормами права, в разі їх неналежного виконання чи порушення — дотримання може бути забезпечене апаратом примусу.

Отже, взаємозв'язок між політичними правами і свободами та економічними вбачаємо ось у чому:

— політичні права і свободи забезпечують можливості громадян брати участь безпосередньо або через представників у здійсненні державної влади та прийнятті державно значущих рішень;

— за допомогою видання загальнообов'язкових правил поведінки держава регулює відносини у різних сферах суспільного життя, зокрема, економічній;

— через реалізацію політичних прав і свобод громадяни здатні впливати на формування державою правового поля для регулювання економічної сфери, тим самим впливаючи на можливість (права та свободи) учасників економічних відносин.

До прав другого покоління належать соціальні, економічні та культурні права. Слід зазначити, що в юридичній літературі деякі науковці, не виділяючи економічні права і свободи в окрему групу, поєднують їх із соціальними чи з соціальними та культурними. Нашу солідаризацію з позицією науковців, які вбачають в економічних правах і свободах самостійну групу прав і свобод людини та громадянина, взаємозв'язок між економічними, соціальними та культурними правами і свободами аргументуємо так.

Соціальні права та свободи людини і громадянина в Україні, за визначенням Ж. М. Пустовіт, являють собою можливості людини володіти, користуватися та розпоряджатися певними соціальними благами і послугами, наданими суспільством та державою, а також набувати їх у порядку, межах, формах і у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [15, с. 7]. Соціальні права та свободи є можливостями людини і громадянина щодо забезпечення належних соціальних умов життя [9, с. 197].

Специфікою економічних прав і свобод є їх узаємозв'язок із соціальними правами та свободами. І економічні, й соціальні права належать до прав другого покоління, але їх об'єднує не лише час виникнення. Як економічні, так і соціальні права та свободи являють собою такі наші можливості, що забезпечують безпосередньо існування людини за допомогою певних дій. Названі права і свободи реалізуються в конституційно-правових відносинах, хоча конкретизовані вони нормами цивільного, трудового, господарського, адміністративного, кримінального (та інших галузей)

права. Розмежування між соціальними та економічними правами вбачаємо у тому, що державна діяльність у соціальній сфері завжди пов'язується з певними зобов'язаннями, покладеними на державу з метою створення умов для реалізації закріплених прав. У сфері економічних відносин — більше переваги надається свободі вибору суб'єктам правовідносин.

Культурні права — можливості (свободи) збереження та розвитку національної самобутності людини, доступу до духовних досягнень людства, їх засвоєння, використання й участі у подальшому їх розвитку [16, с. 222—223].

Узаємозв'язок із культурними правами і свободами насамперед пов'язується з можливостями задоволення потреб у культурній сфері через необхідний мінімум задоволення інтересів у економічній. Іншими словами, з урахуванням того, що як культурні, так і економічні права і свободи відносять до прав другого покоління, вони не базуються одні на одних, а лише у тісній взаємодії можуть достатньою мірою задовольняти віднесені до їх сфери потреби та інтереси.

Отже, проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що економічні права і свободи людини і громадянина є самостійною групою в системі основних прав і свобод людини та громадянина, які забезпечуючи основні сфери суспільного життя (політичну, економічну, соціальну та духовну) та тісно між собою взаємопов'язані та взаємодіють, доповнюючи одне одного. Конституційні економічні права і свободи слід розуміти можливості, що належать людині і громадянину та закріплені у конституціях та міжнародних актах про права людини у сфері виробництва та розподілу матеріальних благ, пов'язаних з матеріальним забезпеченням умов свого існування, участю у господарській діяльності.

Економічним правам і свободам як складовій системи прав та свобод притаманні ознаки, що характеризують усі конституційні права і свободи: вони універсальні, невідчужні, неподільні, обов'язкові, відображають умови життя людини та розвитку держави, характеризують взаємовідносини між людиною та державою, забезпечуються як внутрішньодержавними, так і міжнародними гарантіями.

Крім загальних ознак, економічним правам і свободам є характерними спеціальні ознаки. До таких ознак можна віднести такі:

економічні права та свободи безпосередньо визначають і відображають можливості людини та громадянина в економічній сфері. Людина і громадянин з використанням цих можливостей виступає суб'єктом економічних відносин;

економічні права і свободи, а саме їх сутність, прямо пов'язані з економічною системою держави. Така взаємозалежність пояснюється тим, що економічні права та свободи як одна з характеристик економічної системи, з одного боку, є чинник, що визначає сутність самої економічної системи, з іншого;

сутність економічних прав і свободи як частини системи прав і свобод людини та громадянина слід розглядати крізь призму взаємозв'язків у певній системі.

Література

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України від 23.07.1996. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

2. *Присухін С. І.* Філософія: Навч. посіб. — у 2 ч. — Ч. II. Система філософії у визначеннях, поясненнях, схемах, таблицях. — К.: КНЕУ, 2006. — 168 с.

3. Філософія: Підручник для вищої школи. — Х.: Прапор, 2004. — 736 с.

4. Конституційне право: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. академіка АПРН України, доктора юридичних наук, професора Ю. М. Тодики, доктора юридичних і політичних наук, професора В. С. Журавського. — К.: Ін Юре, 2002. — 544 с.

5. Права человека: Учеб. для вузов / Отв. ред. чл.-корр. РАН, д-р. юрид. наук Е. А. Лукашева. — М.: Норма, 2004. — 576 с.

6. *Шумак І. О.* Громадянські права і свободи людини за Конституцією України: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2000. — 16 с.

7. *Горова О. Б.* Конституційні громадянські права людини в Україні і їх забезпечення міліцією (роль міжнародно-правових норм в цьому процесі). Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2000. — 16 с.

8. *Рабінович П. М., Хавронюк М. І.* Права людини і громадянина: Навчальний посібник. — К.: Атіка, 2004. — 464 с.

9. *Колодій А. М., Олійник А. Ю.* Права людини і громадянина в Україні: Навч. посіб. — К.: Юрінком Інтер, 2004. — 336 с.

10. *Гончаренко О.* Співвідношення економічних прав з іншими правами людини і громадянина в Україні // Право України. — 2004. — № 9. — С. 55—58.

11. *Букач В. В.* Конституційні політичні права та їх забезпечення міліцією: Автореф. дос... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Національна академія внутрішніх справ України. — К., 2004. — 20 с.

12. *Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л.* Конституційне право України: Підручник / За заг. ред. В. Ф. Погорілка. — К.: Наукова думка; Прецедент, 2006. — 344 с.

13. *Кравченко В. В.* Конституційне право України: Навч. посіб. — Вид. 4-те, виправл. Та доповн. — К.: Атіка, 2006. — 568 с.

14. *Фридмен, Милтон и Хайек.* Фридрих о свободе. В серии «Философия свободы», вып. II. — М.: Социум, Три квадрата, 2003. — 182 с.

15. *Пустовіт Ж. М.* Основні соціальні права та свободи людини і громадянина в Україні: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 / НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. — К., 2001. — 17 с.

16. *Скакун О. Ф.* Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): Підручник. — Харків: Еспада, 2006. — 776 с.

17. *Globalization? Human Rights and Democracy* by Daniel Griswold, March 2006.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2008.

Ю. М. Рудь,
асистент кафедри конституційного
та адміністративного права,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД НА ВАРТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

У даній статті досліджуються питання щодо діяльності Європейського суду з прав людини, його структура. Зазначено важливість прийняття Конвенції про захист прав та основних свобод людини, реформування двоступеневої на одноступеневу систему захисту прав людини.

Ключові слова: права людини, Європейська конвенція з прав людини, Європейський Суд з прав людини, Рада Європи, двоступенева система захисту прав людини, реформа.

Розбудова України як демократичної, правової, соціальної держави, закріплення в Конституції України положення про найвищу соціальну цінність людини, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку вимагають формування нових підходів до захисту прав людини.

В умовах розвитку демократії, додержання прав і свобод людини створення належної та ефективної національної системи су-